

Lunds Universitet
Litteraturvetenskapliga institutionen
Handledare: Rikard Schönström
2011-05-31

Jesper Hambert
LIVK10

Och varje diktat ord gäller livets vara eller
icke vara

– Olof Lagercrantz litteraturkritik i *Dagens Nyheter*

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte, frågeställning och material	3
Teori och tidigare forskning	5
Om konsten att läsa och skriva	8
The critic as artist.....	10
Undersökning	11
Identifikationen med författare	11
Identifikationen med romankaraktärer	17
Vänrelationer.....	19
Men hur skriver han egentligen?.....	23
Konklusion med avslutande kommentarer.....	28
Käll- och litteraturförteckning	30
Böcker:	30
Material från dagstidningar och tidskrifter:	31
Material hämtat från internet:	31

Inledning

I år är det hundra år sedan Olof Lagercrantz föddes.

Hade någon frågat mig för ett år sedan vad lyrikern, författaren och kritikern Olof Lagercrantz betytt för mig vore det uppriktiga svaret: inte ett dyft. När *Dagens Nyheter* på nyårsafton 2010 publicerade Lagercrantz drygt 40 år gamla dödsruna över vännen Gunnar Ekelöf¹, var det min första egentliga kontakt med honom. Orden fastnade inom mig, som ord ibland kan göra. Gång efter annan läste jag om för att sätta fingret på vad som var så kittlande, försökte för mig själv formulera det i ord. Utan resultat. Men något var annorlunda, något kändes friskt och fjärran från den kulturjournalistik jag själv lärt känna.

Det var början på detta arbete, dessa ord är början på slutet. Någonstans där emellan hoppas jag ha kommit närmare Olof Lagercrantz. Och hur och varför han skriver som han gör.

Den här uppsatsen kommer att behandla Olof Lagercrantz och dennes litteraturkritik² i *Dagens Nyheter*.

Syfte, frågeställning och material

När Olof Lagercrantz 1985 gav ut sin kanske mest folkkära bok, *Om konsten att läsa och skriva*³, hade han i närmare ett halvt sekel varit en flitig skribent och kritiker. Boken tar fasta på de erfarenheter Lagercrantz gjort under sitt långa liv som skrivande och läsande människa, där tilltron till litteraturen och den egna, subjektiva upplevelsen är central. Litteraturen ska vara levande och vital – och ytterst lära oss något om livet. Med utgångspunkt i den poetik som boken kan sägas utgöra, vill jag undersöka hur idéerna i boken kan spåras i Lagercrantz dagskritik i *Dagens Nyheter*. Vad söker Lagercrantz i mötet med litteratur och författare? Och hur speglas det i den kritik han ägnat stora delar av sitt liv åt?

Då Lagercrantz publicistiska tid i *Dagens Nyheter* sträcker sig över 25 år, finns ingen möjlighet att inom detta arbetes ramar gå igenom allt material. En

---

¹ Olof Lagercrantz, "Spegelbilder av Gunnar Ekelöf", *Dagens Nyheter*, 2010-12-31. Originalen publicerades i samma tidning 1968-03-17.

² Definitionen av litteraturkritik blir i uppsatsen bred och innefattar en mängd olika texttyper med koppling till litteratur som Lagercrantz skriver i tidningen. Allt från kåserier, krönikor, "Motroter" (en typ av kort, fragmentarisk text, ovanligt fri till stilen), minnestexter – till recensioner, författarporträtt, debattartiklar, etc.

³ Olof Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, Avesta 2011 (1985).

avgränsning är således nödvändig. Jag kommer därför som underlag att använda material från boken *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*⁴ (2007), där ett urval av hans publicistiska arbete är utgivet i bokform. Fokus kommer att ligga på artiklar från *Dagens Nyheter* mellan åren 1951–1975. Trots att delar av hans produktion inte beaktas, anser jag urvalet vara stort nog för att kunna dra relevanta slutsatser om Lagercrantz kritik. Då Lagercrantz under flera år även agerade som ledarskribent, bortser jag från artiklar som behandlar andra ämnen och inriktar mig på de med litteraturen i centrum.

Vad beträffar annat material blir tidigare nämnda *Om konsten att läsa och skriva* essentiell. Boken *Vid sidan av*⁵ (2011) med nyligen publicerade dagboksanteckningar ger en ypperlig inblick i personen Olof Lagercrantz och låter de mer privata aspekterna av hans kritikerroll komma upp till ytan. Oscar Wildes *The critic as artist*⁶ (1890) påvisar släktskapet bakåt i tiden, och de intertextuella referenserna till Lagercrantz kommer att vara föremål för en hel del diskussion i arbetet. Till sekundärlitteraturen ingår Stina Otterbergs nyligen utkomna avhandling *Klädd i sitt språk*⁷ (2011), där författaren ämnar karaktärisera och diskutera Lagercrantz kritiker- och författargärning. Tomas Forsers *Kritik av Kritiken*⁸ (2002) ger en god inblick i 1900-talets svenska litteraturkritik. *Svenska litteraturkritiker*⁹ (1962) av Birger Christofferssons fungerar dels som ett intressant tidsdokument på samtidens kritiker och bilden av dessa, dels som en utförlig karaktäristik på kritikern Lagercrantz. Torbjörn Forslids och Anders Ohlssons *Litteraturens offentligheter*¹⁰ (2009) bidrar med intressanta redogörelser för offentlighetens påverkan på litteraturen. Andra verk, texter och artiklar som anses fruktbara för arbetet – däribland Per Rydén *Domedagar: svensk litteraturkritik efter 1880*¹¹ (1987) – kommer att användas och diskuteras mer utförligt senare.

---

⁴ Olof Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen, artiklar 1938–1993 med några avslutande dagboksanteckningar*, red. Niclas Näsander och Richard Lagercrantz, Stockholm 2007.

⁵ Olof Lagercrantz, *Vid sidan av*, Dagboksanteckningar i urval av Richard Lagercrantz och Stina Otterberg, Falun 2011.

⁶ Oscar Wilde, *The critic as artist*, Publiceringsdatum ej angivet. Hämtat från <http://www.online-literature.com/wilde/1305>, 2011-04-12, utskrift i författarens ägo.

⁷ Stina Otterberg, *Klädd i sitt språk*, Stina Otterberg och elleströms förlag 2010, Diss: Göteborgs universitet.

⁸ Tomas Forser, *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik*, Gråbo 2002.

⁹ Birger Christoffersson, ”Den kritiska diktningen” (Om Lagercrantz) i *Svenska litteraturkritiker*, Stockholm 1970, s. 43–72.

¹⁰ Torbjörn Forslid, Anders Ohlsson (red), *Litteraturens offentligheter*, Lund 2009.

¹¹ Per Rydén, *Domedagar: svensk litteraturkritik efter 1880*, Lund 1987.

Min förhoppning är att arbetet, med det avsedda materialet, ska ge en adekvat bild av Lagercrantz kritikergärning och en historisk förankring till dennes position, samt bidra med en inblick i svensk litteraturkritik.

Teori och tidigare forskning

Historien om litteraturkritiken är tätt sammanvävd med den om litteraturen. Den epok som idag har titeln Antiken kan illustrera ett tidigt exempel. Platons tankar om diktverk, Aristoteles och Horatius Poetik; alla skrev de texter vars syfte var att beskriva, kritisera och gestalta de verk som vi idag läser som klassiker. Historien om litteraturkritiken blir till stor del den om litteraturen och således vore det omöjligt att ge någon övergripande bild av ett gigantiskt ämne.

Mitt syfte är att göra några nedslag i litteraturkritiken och teoretiska aspekter kring denna som jag anser vara relevanta för förståelsen av denna uppsats och kritikern Olof Lagercrantz. De teoretiska perspektiv som presenteras kommer dock att ha en nedtonad roll i uppsatsen, av flera orsaker. Till att börja med är ämnet minst sagt svårfångat¹² och risk finns att fokus flyttas från Lagercrantz kritik till en mer allmän diskussion om litteraturkritik. Det finns också en fara i försöken att med teoretiska passare ringa in Lagercrantz kritik, då han ofta skriver texter som inte passar in i de gängse formerna för kultursidor.¹³

Ett undantag blir Lagercrantz egna bok *Om konsten att läsa och skriva*. Denna kan ses som hans egen poetik och teori och kommer att behandlas mer ingående. Det är mot den skrift hans litteratursyn bör förstås – och vilken denna uppsats vilar på. De intertextuella likheterna med Oscar Wildes *The critic as artist* är i mitt tycke slående, vilket motiverar en något längre återgivning av verket. Det ger också en historisk förankring värd att ta fasta på: Lagercrantz kritik faller på flera plan under ramarna av den mall Wilde skissar på 1800-talet.

Om nästa sekels svenska litteraturkritik skriver Tomas Forser i sitt verk *Kritik av Kritiken*. Då Forsers bok behandlar ett helt sekels litteraturkritik finns inga möjligheter att mer än nudda vid några av dennes åsikter, men en del intressanta observationer bör nämnas. Forser urskiljer en dominerande tendens under 1900-talets

---

¹² Se exempelvis Rydén s.70.

¹³ Även Otterberg argumenterar för detta. Se *Klädd i sitt språk*, s. 172.

kultursidor där texterna antingen klassas som ”konstkultur”¹⁴, där mer seriös kritik får plats, eller en ”underhållningskultur”¹⁵, där personporträtt, reportage, kåserier hör hemma. Det är, menar Forser, skillnad på kultur och kultur. Denna distinktion är värd att ha i åtanke. Vidare ser han, på senare år, en tendens till att mer fokus faller på författaren, och att porträttet ägnas större uppmärksamhet är själva kritiken.

Om man talar i retoriska termer kan litteraturkritiken sägas fokusera på ethos – där skribentens trovärdighet och omdömesförmåga är riktmärken. Subjektivitetens och det personligas – Jagets – upplevelser får stå tillbaka under stora delar av 1900-talet. Beträffande subjektivitet – och objektivitet – gör Forser, med utgångspunkt i Jorij Lotmans *Den poetiska texten*¹⁶ en distinktion mellan värdeobjektivisterna och värdesubjektivisterna. De förra hävdar att det finns ett obesudlat drag, en täthet, i den goda litteraturen, som kan uppfattas som självklar, objektiv bland de som är ”kompetenta nog.”¹⁷ Värdesubjektivisterna anser å andra sidan att ett konstverks kvalitet och kraft enbart kan frammanas hos den enskilda läsaren – och att denna upplevelse är just subjektiv. Det är med andra ord i mötet mellan text och läsare som litteratur blir levande – och känslan som läsningen ger oss kan aldrig vara densamma för alla människor.

Per Rydéns *Domedagar: svensk litteraturkritik efter 1880* är ett kolossalt arbete där den moderna svenska litteraturkritiken skärskådas. Det är naturligtvis en övermäktig uppgift; något Rydén själv är medveten om. Trots denna problematik är Rydéns bok rik på material och givande för studier i litteraturkritik. Utöver iakttagelser av Lagercrantz på ett mer samhälleligt plan – benämningen ”maktägande modernism”¹⁸ kommenteras framöver i arbetet – skriver Rydén mer allmänt om kritikerforskning. Det är ett ämne som ägnats påfallande lite uppmärksamhet inom forskarvärlden, ständigt betraktat som sekundärt i förhållande till litteraturen. Samtidigt vittnar det, enligt Rydén, om hur svärfångad kritiken är; alltför ofta föreges studier av kritik handla om många andra saker samtidigt.¹⁹ Det här är en iakttagelse jag delar. Ytterst är ju kritik en ”text om en text”, och den relationen – med de

---

¹⁴ Forser, s. 24.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Jorij Lotman *Den poetiska texten*. Stockholm 1972. Se kapitel ”Om ’bra’ och ’dålig’ poesi” (s. 166–171). Lotman diskuterar termerna med hänvisning till poesi och faller själv under ramen för värdeobjektivisterna, vilket implicit kan ses som att han räknar sig som en ”kompetent nog” läsare.

¹⁷ Forser s. 116.

¹⁸ Rydén, s. 488 f.

¹⁹ Ibid, s. 70 f.

författare, verk, influenser, historiska aspekter, etc. som är inbegripna – måste man ständigt förhålla sig till. Dessutom ligger det svårfångade i dagskritik i den fart materialet växer – en svårighet också detta arbete fått lida för.

Birger Christofferssons bok *Svenska litteraturkritiker* kan ses som en tidig förlaga till både Forsers och Rydés verk. Avsikten är att dela in samtidens stora kritiker i olika grupper, redogöra för deras kritikerkonst, samt tilldela dem olika epitet. Även om Christofferssons stil och indelning emellanåt blir alltför personlig och snäv, visar han på olika sätt att närma sig litteratur och gör en intressant ansats att karaktärisera de olika kritikerroller han ser i samtiden. Christofferssons omnämning av Lagercrantz karaktäristik, ”Den kritiska diktningen”, är värd att kommentera i en senare del av uppsatsen.

Vad beträffar forskning kring Olof Lagercrantz specifikt är *Klädd i sitt språk*, något förvånande, den första avhandlingen om kritikern Lagercrantz. Sedan tidigare finns två avhandlingar om hans lyriska produktion,²⁰ vilka fränsetts i arbetet då mitt intresse kretsat kring Olof Lagercrantz som kritiker. Otterbergs avhandling har bidragit med intressanta uppslag, men framförallt har den lästs som en biografisk och historisk skildring av personen Lagercrantz. Både Lagercrantz författar- och kritikergärning är medräknad, vilket har gett en värdefull överblick. Centralt för avhandlingen är beskrivningen av den utveckling *Dagens Nyheter*s kultursida genomgår med honom vid rodret, där Lagercrantz personliga, ”jag”-inriktade kritik ses som banbrytande. Lagercrantz kritik uppvärderas till något konstfullt hos Otterberg, samtidigt som hon påvisar den utveckling och förändring som ständigt pågår hos honom. Hennes egen metod och tillvägagångssätt i avhandlingen jämförs med Lagercrantz egen: ”Man läser allt. Många gånger.”²¹ Otterbergs verk är en imponerande sammanställning av Olof Lagercrantz mångåriga produktion, elegant karaktäriserad och fylld av vassa iakttagelser, men emellanåt saknar jag ett mer problematiserande förhållningssätt till den roll han har som både vän och kritiker.

---

²⁰ De två avhandlingarna är Siv Storås *Lyriker med förhinder: studier i Olof Lagercrantz' tidiga författarskap* (1990), samt Teuvo Littunens *Olof Lagercrantzins lyriikan kehityslinjat: runoanalyysija* (1997).

²¹ Otterberg, *Klädd i sitt språk*, s. 14.

Om konsten att läsa och skriva

En god bok ger läsaren en förnimmelse av att det är vår egen erfarenhet vi läser om. När litteraturen är som bäst tycker vi att vi plötsligt minns något viktigt som vi vetat men glömt.²²

Om Olof Lagercrantz bok *Om konsten att skriva och läsa* kan mycket sägas. Efter ett långt liv som skribent och författare, skriver Lagercrantz en bok om de två sysslor som upptagit så stora delar av hans liv. Boken är tämligen tunn med sina knappa 90 sidor men rymmer vad som kan ses som en hel teori om litteraturens kraft och magi, samt hur man som läsare och skribent kan närma sig densamma. Att läsa är något närmast magiskt för honom; i inledningen beskrivs hur läsningen får varelser, natur och andra människors tankar att bli alldeles levande i vår inbillning. ”Det är ett underverk större än att ett sädeskorn ur faraonernas gravar förmåtts att gro. Och det sker var stund.”²³

Lagercrantz idéer har en gemensam nämnare: de bottnar alla i hans egna, subjektiva erfarenheter och lärdomar. Det är på denna grund hans poetik vilar och genom denna hans litteratursyn bör förstås. När Lagercrantz läser en bok vill han känna igen sig, uppleva karaktärerna som vore de gjorda av kött och blod. Läsningen får aldrig bli reducerad till något fint – det ska finnas ett behov inifrån att läsa, som sedan finner näring i romanens värld. Samtidigt betonar han hur skrivandet vilar på det ”Du” som ska läsa texten – och citerar Joseph Conrads ord om att ”man skriver bara halva boken, andra hälften får läsaren ta hand om.”²⁴ Samma förutsättning gäller när han själv skriver om litteratur: genom att utgå från sin egen person närmar han sig den bok eller författare han skriver om. Det gäller att lyssna på sin egen känsla – och den inre puls som talar till oss. Subjektiviteten är således det väsentliga på två plan: dels hos den skrivande människan, dels hos den läsare som själv ska fånga upp orden.

Det finns hos Lagercrantz en skräck i att inte bli förstådd av sin läsare – här sätter han sig själv i polemik mot samtida kritikern Artur Lundkvist – och han väljer ideligen det lätta ordet framför det svåra. Det vardagliga och bekanta talar allra tydligast till oss, vilket exemplifieras med Homeros bildspråk: bilden av en blomma som böjs i vinden verkar än idag levande, flera tusen år senare. Det är genom denna tidlösa, och triviala, bild som livet kan förstås.

---

²² Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 17.

²³ Ibid, s. 13.

²⁴ Ibid, s. 14.

Lagercrantz citerar i boken sin vän, lyrikern Gunnar Ekelöf, när han säger att "[l]äsandet måste ha näring i verklighetsupplevelse, man måste ha gjort erfarenheter för att känna igen sig i det lästa. Och för att få nya eller fördjupade erfarenheter. Annars lär man bara livets bokstav".²⁵ Elegantare kunde inte Lagercrantz egen syn på litteratur formuleras. Det är en fråga om igenkänning, att kunna spegla sina erfarenheter i texten, att känna igen sig och förnimma även det mest banala i en god bok. Litteraturen ska ge denna möjlighet till inblick, både i läsaren själv och i andra människor. Att läsa böcker är inte en fråga om att fly undan verkligheten och människorna; det är just dessa ting litteraturen försöker komma underfund med. När han skriver om sina vänner Gunnar Ekelöf och Erik Lindegren är deras person och böcker tätt sammanvävda med varandra. Det är genom litteraturen som människan förstås, och inunder människan som litteraturen kan spåras.

Själv inledde han sin karriär som poet, men var en dag tvungen att kasta av sig den lyriska uniformen. Men, som han skriver, "[a]ll konst skapas ur konst"²⁶ och det var i prosan som han senare skulle finna sitt rätta tonläge.

Centralt för *Om konsten att läsa och skriva* är den tilltro som Lagercrantz hyser till läsaren. Medan föregående decennier präglats av avancerade och regelstyrda teorier om litteratur²⁷ kan Lagercrantz verk ses gå i polemik mot dessa. Tesen är okomplicerad: litteraturen ligger i betraktarens öga, mötet med litteratur är alltid subjektivt, alltid unikt. Den potential som finns i klassiska böcker är många gånger frapperande – men det gäller att finna sin egen väg in i verket. Hans egen metod är omläsningen; i motsats till närläsningens långsamma, mikroskopiska undersökning av litteratur, läser Lagercrantz ständigt i samma höga tempo. Men han läser om. Och om igen.²⁸

---

²⁵ Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 26.

²⁶ *Ibid*, s. 54

²⁷ Flera inflytelserika litteraturteorier, såsom strukturalism och poststrukturalism, växer sig stora under 60- och 70-talet.

²⁸ Horace Engdahl skriver i en artikel i boken *Röster om Olof Lagercrantz* (2006), Stockholm 2006 om denna omläsningmetod. Grundläggande, menar han, är den kraft litteraturen besitter hos Lagercrantz. Samtidigt finns en misstro till definitiva och slutgiltiga tolkningar, vilket Engdahl beskriver som att Lagercrantz förlikar sig med ett tillkortakommande inför dikten. Återigen märks avståndet till teoretiska mallar med färdigskrivna svar. Se framförallt s. 52–55

The critic as artist

I Oscar Wildes essä *The critic as artist* omhuldades en kritikerroll med sina rötter i romantiken: det är inte enbart en fråga om att kritisera litteraturen, det skall göras med stil och finesse och dessutom kunna mäta sig med själva verket. Kritikerns roll är både att kritisera och skapa – han är på samma gång kritiker och kreatör. Den tilltro som konst och litteratur ges under romantiken, smittar av sig på kritiken, som också den uppvärderas och blir en del i det estetiska tänkandet. Wildes text följer samma ideal.²⁹

It treats the work of art simply as a starting point for a new creation.³⁰

Citatet ringar in hans idé om litteraturkritik och betonar att kritiken inte enbart är en återgivning av verket, utan också kan ses som den språngbräda vilken kritikern använder för att skapa en ny kreation, ny litteratur. En dialektik mellan konst och kritik är också värd att ta fasta på i det som följer citatet. För Wildes protagonist Gilbert är den antika litteraturen den främsta – och således också den antika litteraturkritiken. Är konsten god blir följaktligen kritiken densamma.³¹

En annan för Wilde central tanke rör den individualitet och subjektivitet som han menar präglar konst och dess utövare. ”If you wish to understand others you must intensify your own individualism”³² skriver Wilde och hävdar att de verk vi upplever som allmängiltiga, närmast objektiva, i själva verket har sin botten i författarens subjektiva upplevelse. Hamlets förtvivlan, som appellerar till så många känslor, skapades i själva verket i Shakespeares själ. Det är genom konsten vi upplever känslan som närmast objektiv, som något som talar direkt till oss.

---

²⁹ I artikeln ”Kritikern som konstnär – konstnären som kritiker” (*TFL* 3–4.1998) av Thomas Olsson behandlas Wildes essä och släktskapen till de romantiska idéerna om litteraturkritik påvisas. Tidigare forskning, skriver Olsson, har ofta rört det inflytande föregångarna Matthew Arnold och Walter Pater haft på Wilde när han skrev texten.

³⁰ Wilde. Sidnummer saknas då det rör sig om en elektronisk källa.

³¹ För en samtida röst om denna dialektik, se Johan Croneman ”Synlig kris i TV” *Dagens Nyheter* 2010-11-18 och ”Debattresan” i samma tidning 2010-12-09 ”Jag har en teori om tv-kritiken, litteratur- och filmkritiken: Man får den kritik man förtjänar. [...] I en tid som domineras av bra nytänkande litteratur växer också kritikerna, de som både kan skriva och tänka.”

³² Wilde. Notera att tanken om individualitet delvis går emot romantikens ideal, som såg den ursprungliga konsten som skapad av ett kollektiv. Se också Olsson s. 125.

Undersökning

Redan i inledningen av *Om konsten att läsa och skriva* konstaterar Olof Lagercrantz att "[d]ålig konst liknar livet."³³ För honom är litteraturens uppgift att ställa frågor till, undra över och främmandegöra livet vi levat. Och framförallt, människorna som lever. Det finns hos Lagercrantz en nyfikenhet, en spänd förundran kring människorna bakom texten. Dels kring författaren, dels kring dennes romankaraktärer. Hur detta märks i litteraturkritiken kommer att gestaltas nedan.

Identifikationen med författare

En hos Lagercrantz vanlig text är författarporträttet. Vissa gånger förekommer de som relativt fristående texter, andra inom den verksamhet som är recensioner. Allra klarast lyser författargestaltningen i de minnestexter – nekrologer³⁴ – som han kom att skriva flertalet gånger om bortgångna diktare. Gemensamt för dessa texter är den strävan, det ständiga sökande, för att förstå människan bakom dikten – och dikten i relation till människan.

När Lagercrantz skriver om Nils Ferlin efter dennes bortgång inleder han på ett för honom karaktäristiskt sätt: "Nils Ferlin har varit sjuk i flera år. Nu är han död. Om den förvandling han genomgått i döden har han ofta skrivit", och söker finna den dialektik som han menar existerar mellan Ferlins hårt sargade kropp och dennes poesi. Kroppens särdrag – "[h]ans näsa sköt fram, ansiktet fårades, i ögonen en sorg som aldrig dämpades" – kopplas samman med Ferlins leverne, hans barndom, vänner, spriten, samt med dennes lyrik. Omöjligt, tycker Lagercrantz det är, att "skilja honom från hans diktade värld. [- - -] När han skrev hörde man hans egen stämma, såg man de kalla gator och de usla krogar han trafikerade".³⁵

När författaren, och vännen, Stig Dagerman en novemberdag 1954 meddelas död skriver Lagercrantz samma kväll en minnesteckning. Återigen är det människan framför tangenterna som han söker fånga. En anekdot från sin vänskapliga relation med Dagerman berättas i syfte att ringa in dennes författarskap – och personlighet.

---

³³ Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 20.

³⁴ www.ne.se/nekrolog: "Dödsruna eller kortare minnesteckning över en nyligen avlidna person". Hämtat 2011-05-14

³⁵ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen* s. 156.

Vi åkte bil en gång över det småländska höglandet och var nära en otäck kollision. Stig Dagerman blev så uppspelt, så glad, som om något ljuvt och underbart hänt honom. Han hade suttit litet trumpen och tyst. Plötsligt, då katastrofen rörde vid oss, förvandlades han som om det mellan hans inre liv och olyckstillbudet fanns en kongruens som han upplevde som något befriande.³⁶

Bilden av Dagerman – ”[h]an var kvick, intensiv, mörk som bar han hela tidens ångest inom sig” är också bilden av hans författargärning. Hela texten kan ses som ett försök av Lagercrantz att komma tillrätta med personen; pusselbitar rymmande fragmentariska minnen fogas samman för att besvara frågan: vem var han *egentligen*? Texten avslutas med orden: ”Kraften inom honom blev inkapslad liksom i ett pansar till sist. Mjukheten och ömheten fanns i hans blick, ett blygt barns blick ofta. Att förstå honom var svårt, att älska honom var lätt”.³⁷

Samma tendens är urskiljbar i den långa minnestexten ”Spegelbilder av Gunnar Ekelöf” från 1968.³⁸ Trots att Lagercrantz i inledningen känner sig ”otillräcklig att ens teckna konturerna av hans insats”, är det just bilden av diktaren och den Ekelöfska dikten han tecknar. Outsidern i form av ”[d]en blinde tiggaren i gathörnet”, som han ser som en stående figur i diktningen, har sin pendang i Ekelöfs egen kropp: ”Han skötte sin kropp illa, men kallade sig skämtsamt med tanke på tåligt uthärdade sjukdomar en get med människohuvud”. Han ser Ekelöfs ensamhet som en gåva för dikten, som en förutsättning för hans förmåga att iaktta andra. Han är havsmänniska, diktar om Poseidons son i diktsamlingen *Färjesång* (1941) – tillika är det ”på havet utanför Göteborgsgrundet den gamle superkargören komponerar middagen med Limfjordsostron, Salade Greque, gräddfilsbunke med liten pyramid av smultron, mosel, Châteauneuf-du-Pape och ett blomglas konjak.”³⁹

Intresset för författarens person märks ideligen i de recensioner Lagercrantz skriver för *Dagens Nyheter*. I en längre anmälan av Vilhelm Mobergs *Sista brevet till Sverige* jämförs Moberg med dennes protagonist Karl Oskar. Lagercrantz konstaterar att författaren är bunden till det svenska språket och därav omöjligen, i motsats till de fiktiva karaktärerna, kan emigrera. ”Därtill kommer hans starka bundenhet vid svensk natur och svenskt folk, hans hatkärlek till landet Idyllien med dess ärvda titlar och skvalpande ankdamm.”⁴⁰ Greppet kan liknas vid att Lagercrantz försöker tränga in i

---

³⁶ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 70 f.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid, s. 244–249.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid, s.119 ff.

människan Moberg och dennes medvetande för att försöka finna var källan till det epos han skrivit går att spåra.

I boken *Kritikens dimensioner*⁴¹ (2008) skriver Stina Otterberg om Lagercrantz researtiklar, och citerar en recension av Alf W Johansson där denne dragit slutsatsen av en Rysslandsresa att det finns en ”längtan efter förening med den andre.”⁴² Otterberg menar att detta drag präglar samtliga researtiklar⁴³. Samma sak kan sägas om Lagercrantz förhållande till litteraturen och om den strävan att ringa in författare som ofta genomsyrar texterna.

Ett ännu bättre exempel på nyfikenheten kring människan bakom orden är recensionen ”Lars Forssells kärleksdikt”. Inledningen följer det klassiska Lagercrantziska; ett kort, enkelt anslag där det står skrivet att ”Lars Forssell är trettio två år gammal. Det är elva år sedan han debuterade”. Vad som följer är ett långt och utförligt försök att ringa in Forssells väsen – såsom Lagercrantz uppfattar honom.

Han har så mondäna sidor. Han vill vara en stor diva, men är alltför ängslig för att våga de pretentiösa entréerna. [...] Han sitter på kaféer och längtar efter spanskrör och chapeau claque. [...] Samtidigt är han ett fattigt norrlandsbarn som ser sig om efter en sträng fader och har de mest överdrivna föreställningar om vad som tilldrar sig och inte tilldrar sig de vuxnas, de mäktigas värld. [...] [H]an synes leva i det moderna samhälle som sparvarna på gatan, rastlöst sökande, i varje stund lyssnande efter det hotfulla dånet från annalkande vagnar.⁴⁴

Med sedvanlig frenesi och intresse för människan kopplar han samman Forssells väsen och poesi. Slående är att illustrationen av Forssell upptar nästan halva recensionen – först då konstaterar han att denne har gett ut en ny diktsamling.

Många gånger kan en tvekan uppstå hos läsaren kring huruvida det är en författares person eller språk som beskrivs. De två är så nära förbundna med varandra för Lagercrantz. I ”Per Wästberg i Afrika” ringar han in författaren med sedvanlig karaktäristik: ”Balans, älskvärdhet, sunt förnuft, vekhet var hans signa. Allt som var skarpkantat, ensidigt, våldsamt skydde han. [...] Begåvad, blek och välbalanserad tycktes han utvald att tidigt kliva in bland samhällets kloka och auktoritativa fäder”.⁴⁵

⁴¹ Stina Otterberg, ”V som i Verklighet. Olof Lagercrantz och idealpolitiken” i *Kritikens dimensioner. Festskrift till Tomas Forser*, red. Åsa Arping & Mats Janson, Stockholm 2008.

⁴² Otterberg, ”V som i Verklighet”, s. 189.

⁴³ Lagercrantz gjorde flera researtiklar, mest omtalad är Kinareisan. För ytterligare läsning, se *Klädd i sitt språk* s.108–120. I *Dagens Nyheter* 5/3–11 diskuteras resan av bland annat före medarbetaren Åke Lundkvist i en artikel skriven av Clas Barkman.

⁴⁴ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 132 ff.

⁴⁵ *Ibid*, s. 135 f.

Om orden försöker fånga Wästbergs person eller prosa ligger i högsta grad i betraktarens öga; för Lagercrantz lever de två i en slags symbios. Fixeringen vid människan får återigen stort spelrum i inledningen, och när litteraturen senare berörs kontrasterar han dem ”mot författarens normala väsen”. Det här vittnar om hur Lagercrantz många gånger har en personlig inblick i författarens vardag – och hur läsaren blir en medpassagerare i den världen.

Ett av de mest slående – och omtalade – exemplen på Lagercrantz intresse och fokus på människan bakom verket, finns i den anmälan han skriver om sista delen av vännen och DN-medarbetaren Herbert Tingstens memoarer. Medan inledningen korthugget sammanfattar verkets disposition och form, läggs i det närmaste allt utrymme (och recensionen är lång, över 10 000 tecken) på personen Tingsten. Och framförallt: personen Tingsten sedd genom Lagercrantz subjektiva blick.⁴⁶ Den tomhetskänsla som Tingsten plågas av i boken, blir genom Lagercrantz kritiska blick en förklaring till dennes heta temperament och de hetsiga strider på ledarsidan han ideligen stångas med. Enligt Lagercrantz är det viktiga hos Tingsten ”att *segra*, det vill säga ha makt, men ej slita sig fram till en fördjupad insikt”. Den polemik som genomsyrat deras relation lyser igenom då Lagercrantz närmast hamnar i försvarsställning:

Tro inte att jag menar att förminska Herbert Tingstens insatser i vårt offentliga liv genom denna karaktäristik. Tro inte heller att jag menar att nedsätta honom. Jag är full av beundran, respekt och också tacksamhet mot honom. Men Tingsten och jag har alltid talat om nödvändigheten att tala fritt i pressen.⁴⁷

Bilderna av Tingsten och den implicita kritiken mot dennes person märks, och trots att försök att nyansera görs – ”[n]aturligtvis är Tingsten begåvad, ovanligt snabb, med en tankes otroliga grace och precision”⁴⁸ – är det de egna bilderna av personen Tingsten som hamnar i fokus. Märkbart tydligt blir det när delar som innefattar Lagercrantz själv berörs.

Men – och detta är viktigt att notera – Lagercrantz recension kan förvisso ses som en vänskaplig dödsstöt, men avslutningen säger något annat. Det litterära,

---

⁴⁶ Herbert Tingsten var oerhört betydelsefull för Lagercrantz under början av karriären. Relationen blev dock rejält infekterad under tiden som de delade chefredaktörskapet på *Dagens Nyheter*, ofta med anledning av politiska åsiktsskiljaktigheter.

⁴⁷ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 192–197.

⁴⁸ *Ibid.*

språkliga och konstnärliga värdet som ofta annars ägnas mycket uppmärksamhet men nu endast skymtar i periferin, sätter verket i ett annat sken:

Har jag i denna anmälan varit för negativ? Låt mig komplettera med några avslutande ord. Jag tycker att Herbert Tingstens självbiografi är ett storverk. [---] Men den fascination som utgår från hans gestalt hänger inte så mycket samman med de egenskaper han själv tror sig besitta som med helt andra. Han känner dåligt sig själv. Han snuddar inte ens vid vissa hos honom grundläggande egenskaper.⁴⁹

Det som Lagercrantz så ofta lustfyllt söker i bedömningen av ett verk – pendangen mellan verk och författare – är i hans ögon oförenliga i Tingstens verk. Han ger en felaktig bild av sig själv – och kritiken blir därför lika riktad mot Tingsten som person. Därav den negativa recensionen.

Det finns hos Lagercrantz en strävan efter identifikation hos de politiker han uppskattar, menar Stina Otterberg i sin avhandling.⁵⁰ Samma resonemang kan föras om hans syn på författaren: en identifikation med människan bakom det tryckta ordet. I artikeln ”Olof Lagercrantz och konsten att läsa” skriver Horace Engdahl om det sätt vilket han närmar sig litteratur, och slår fast att ”den litterära upplevelsen för honom hade sin rot i identifikationen och medkänslan.”⁵¹ Enligt mig är detta den grund på vilken Lagercrantz förståelse av världen – och litteraturen – vilar; här möts det ”Du” och det ”Jag” som omtalas i *Om konsten att läsa och skriva*.

Birger Christoffersson pekar i sin bok mot samma fenomen. Den individuella identifikationen med författaren leder enligt honom till en mer subjektiv, personlig kritik med skönlitterära inslag⁵². Lagercrantz kritik, med epitetet ”den kritiska diktningen”, innehåller detta drag. Enligt Christoffersson frammanar detta att en ”personlig djupdimension”⁵³ uppstår i kritiken; Lagercrantz finner sig själv i det han läser. Intresset för människan och identifikation med densamme mynnar ut i en kritikerroll med jaget som ständig följeslagare. Och i en kritik som är konst i sig. Mer om det senare.

---

⁴⁹ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 192–197.

⁵⁰ Otterberg, *Klädd i sitt språk*, s. 111.

⁵¹ Horace Engdahl, ”Olof Lagercrantz och konsten att läsa”, ur boken *Röster om Olof Lagercrantz*, s. 53 ff.

⁵² Christoffersson s. 68. Se Gillian Brown, *Confessions of the critics*, Critical personifications, s. 108. Brown menar att personifikationen ger skribenten en möjlighet att bygga vidare på författarens skapelse; att stå med ena benet i verket och samtidigt skapa något nytt. Någon som går ”beyond criticism”.

⁵³ *Ibid*, s. 54

”Att läsa betyder inte en flykt bort utan ett närmande till verkligheten” skriver Lagercrantz i en artikel om Odyséen.⁵⁴ Citatet skulle lika väl kunna lyda: ”Att läsa betyder inte en flykt bort utan ett närmande till författaren och människan bakom orden. Och till sig själv”. Denna tendens märks i all tydlighet i de dagboksanteckningar som publicerades i mars 2011 under namnet *Vid sidan av*. Fröet till de texter som senare publiceras i DN kan spåras hit; med nyfikna ögon betraktar han sina författarvänner, hur de klär sig, för sig, ser ut – i en oavbruten strävan att få en förklaring till vilka de är. Och varför de skriver som de gör. Just utseende, uppträdande och kroppsliga säregenheter är något återkommande, vilket illustreras i följande passage om Lars Ahlin:

Men då vi satt tillsammans på första bänken i Malmö stadsteater lade jag märke till hur vackra händer han hade, stora välformade, kapabla händer, konstnärshänder. Jag kom att tänka på Harry Martinssons som jag minns som ungefär likadana. Även Ahlins öron slog mig som påfallande vackra, fint tecknade, ädla på något sätt.⁵⁵

Werner Aspenströms klädsel, Tage Aurells häftiga rörelser, Johannes Edfelts vitalitet, Hjalmar Gullbergs oförlösta uppträdande, Eyvind Johnsons brist på självständighet, Pär Lagerkvists mänsklighet och värme⁵⁶ – alla betraktelser görs med storögd nyfikenhet. Och med associationer till författarnas dikt Konst. Anteckningarna om Karin Boye visar hur långt Lagercrantz går i parallellen mellan livet och konsten; mellan författaren och det hon skriver. Efter att ett samtal med Eyvind Johnson där denne redogjort för Karin Boyes svårigheter att dansa, skriver han att ”hennes rytm var alltid så strängt personlig att allt som var taktfast inte lät sig göra för hennes. Det ser man ju också i hennes vers.”⁵⁷

Samma tendens finns i *Om konsten att läsa och skriva*, där Erik Lindegren och Gunnar Ekelöfs diktning betraktas i skenet av deras kroppsliga attribut. Om den förstnämnde står skrivet:

Naturen hade märkt ut Erik Lindegren. Han behövde bara se sig i spegeln för att veta att han var unik. De stora sneda ögonen, en mumiekatts, den alldeles för breda munnen, huvudet tungt skulpturalt som tyngdes det av en krona. [...] De praktfulla

⁵⁴ Lagercrantz ”Odyséen” *Dagens Nyheter*, 1967-07-09

⁵⁵ Lagercrantz, *Vid sidan av*, s. 13.

⁵⁶ Ibid. Exempelen finns att hitta i följande ordning: s. 19, s. 20, s. 29, s. 55, s. 78, s. 83.

⁵⁷ Ibid, s. 25.

bilderna, barocktunga, gladiatorn, den gamle indianen ägde ett samband med Lindgrens fysiska uppenbarelse.⁵⁸

Ekelöf är en furste i förklädnad, sluter sig till tiggare och hemlösa, behandlar sin kropp illa (i den tidigare citerade dödsrunan liknades han vid en get med människohuvud). Likt en luffare är han – och hans diktning – ute på en lång vandring, många gånger långt ner i samhällets botten. När han närmar sig slutet av sin levnad skriver Lagercrantz att ”Gunnar fortsatte att vara den han alltid varit, som om döden hörde till vardagen, en gäst som ständigt suttit med vid bordet. Det hade den ju också i själva verket gjort om man rätt betraktar hans diktning.”⁵⁹

Horace Engdahl skriver i förordet till *Vid sidan av* att Lagercrantz, likt de omläsningar han kom att ägna sig åt, ständigt försöker utvinna en ”säkrare tolkning”⁶⁰ av de människor han befattar sig med. Jämförelsen är i mitt tycke relevant; bilden av både litteraturen och människan är föränderlig, och Lagercrantz förhållningssätt är en ständig spaning efter den nya, sannare bilden.

Som sagt, intresset för människan är slående i dagboksanteckningarna, men viktigast är alltid dikten. Det är litteraturen som till syvende och sist intresserar honom. Lagercrantz ställer sig negativ till den personlighetskult som han menar existerar (och som vissa säkerligen vill anklaga honom för).⁶¹ I sin poetik skriver han att han som ung var mer intresserad av diktarens liv än dennes poem – men att ”det är för diktens skull diktaren främst förtjänar uppmärksamhet”. [---] För mig har, då jag skrivit levnadsteckningar, dikten varit utgångspunkt. Att läsa texten åter och åter tills den börjar leva inom en, som hade man svält den, är metoden.”⁶²

Identifikationen med romankaraktärer

Det är inte bara författaren som levandegörs och skymtar fram mellan bladen när Lagercrantz läser och skriver. Också romanfigurerna framställs som vore de av kött och blod, levande som människor. I inledningen av *Om konsten att läsa och skriva* står skrivet att ”[d]e människor vi möter i böcker liknar de levande. De talar som vi, andas som vi, gråter och skrattar som vi. Men sträcker vi ut armarna för att omfamna

⁵⁸ Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 102.

⁵⁹ Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 106.

⁶⁰ Lagercrantz, *Vid sidan av*, s. 11

⁶¹ För exempel på detta i dagboken, se s. 58 och 91.

⁶² Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 64 f.

dem griper vi i tomma luften.”⁶³ Ett utdrag ur *Dagens Nyheter* från hösten 1969⁶⁴ med rubriken ”Käre läsare” exemplifierar detta väl. Här ger Lagercrantz en genomgång av en läslista där karaktärer presenteras, bland dem Anna Karenina, Don Quijote och Gregor Samsa. Märkbart är dock att två författare – Jonathan Swift och Nils Ferlin – smugit sig in bland hopen romanfigurer, och även om det framgår att de är just författare och diktare, påvisar det hur det fiktiva ständigt lever vid sidan av det verkliga.

Karaktärerna har egenskapen att de lever vidare. Ett exempel är de återkommande artiklar om klassiker som Lagercrantz presenterar i tidningen. De karaktärer han behandlar i sina texter om Dante, Aeneiden, Odysseus och Don Quijote⁶⁵ återfinns aldrig dammiga på ett gammalt bibliotek, utan lever ständigt – i konsten. De talar, andas och gråter – i all evighet. Om Don Quijote står det att ”[h]an och Sancho Panza är verklighet här och nu.”⁶⁶ Om Aeneiden skriver Lagercrantz att ”Vergilius var en man som levde för mer än två tusen år sedan, Aeneas däremot finns idag.”⁶⁷ I dagboksanteckningar från 60-talet, då Lagercrantz skriver på sin bok om *Den gudomliga komedin*⁶⁸, blir verkets protagonist Olofs egen ledsagare – likt den roll Vergilius har i komedin. När arbetet är avslutat skriver han att det ”[k]änns underligt att inte ha Dante mera. Så nära har jag aldrig kommit något diktverk som komedin.”⁶⁹ Detta drag beskriver Stina Otterberg som Lagercrantz ”synkrona litteratursyn där all (underförstådd: god) litteratur ständigt är aktuell, ständigt har något att säga och lära sentida läsare.”⁷⁰ Det är svårt att motsätta sig det påståendet. Påtagligt levande och tidlös ter sig litteraturen för Lagercrantz, ständigt aktuell i den verklighet som är nu. Och de karaktärer som lever längs raderna är lika intressanta som de författare han ideligen söker gestalta. Det klär en man som levt sitt liv ”tillbragt i läsar- och skivvarlandet.”⁷¹

I *Om konsten att läsa och skriva* beskriver han omläsningens njutningsfyllda sidor och drar en parallell till en sommar med högläsning för barnbarnen. Gång efter

---

⁶³ Ibid, s. 13.

⁶⁴ Otterberg, *Klädd i sitt språk*, s. 149.

⁶⁵ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*. Exempler finns att finna på följande sidor: s. 166 f, s. 250 f, s. 115 f, s. 230 f.

⁶⁶ Ibid, s. 231.

⁶⁷ Lagercrantz, ”Aeneas inte härskare”, *Dagens Nyheter*, 1968-06-27.

⁶⁸ Delar av boken presenterades som artikelserie i *Dagens Nyheter*, innan den trycktes i bokform.

⁶⁹ Otterberg, *Klädd i sitt språk*, s. 56. Citatet kommer från opublicerade dagboksanteckningar som hon har fått ta del av.

⁷⁰ Otterberg, ”V som i Verklighet”, s. 180.

⁷¹ Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 7.

annan vill de höra Tove Jansons *Trollkarlens hatt* läsas, och trots att de vet hur historien slutar sitter de varje gång som på nålar och väntar på upplösningen. Vad Lagercrantz framhäver är en typ av performativ syn på litteratur⁷² – märkbar vid sagostunden för barnen, men också i hans eget läsande. I ett avsnitt av *Om konsten att läsa och skriva* berättas om en omläsning av Joseph Conrads bok *Lord Jim*, där romankaraktern plötsligt är påtagligt synlig för Lagercrantz. Tillståndet kan beskrivas som om karaktärerna befinner sig i en tidlöshet – alltid levande och vitala om vi vill. Samtidigt går karaktärer och författare in i varandra och blir, som vi sett, en och samma person.

När Olof Lagercrantz läser och skriver pågår ett ständigt sökande efter svar. Uppdiktade karaktärer är lika levande som dess författare en gång var, och frågan han ämnar besvara är: vem är egentligen människan där bakom? I svaret på vem författaren är går det inte att bortse från de nära relationer Lagercrantz hade med de samma. Om detta, och vilken påverkan det hade på personen och kritikern, behandlar nästa del.

Vänrelationer

Som jag skrivit finns det en oupphörlig nyfikenhet kring de böcker Lagercrantz läser och dess upphovsmän. Ofta tar sig detta konkreta uttryck i form av nära vänskapsband till författaren.

I dagens kultursidor tillhör det kutym att låta gästskribenter recensera verk skrivna av medarbetare på tidningen; att bli utpekad som partisk och jävig är det sista tidningen och recensenten vill bli anklagad för. När Olof Lagercrantz skriver litteraturkritik i *Dagens Nyheter* är tiden en annan. En tid när vännen Gunnar Ekelöf – i det Lagercrantziska hemmet så välbekant att barnen refererar till honom som Farbror Knäckebröd⁷³ – ömsom dricker konjak och diskuterar litteratur med vännen Olof, ömsom får sin senaste diktsamling anmäld av densamme. Det är också en tid när samtidens författare utgör samhällets celebriteter, roller som idag kan ses förbehållna film- och musikstjärnor.

Är det egentligen möjligt att vara helt opartisk och allena se till den litterära kvaliteten när man i så stor utsträckning recenserar sina närmaste vänner? Frågan bör

---

⁷² Ett exempel på denna performativa syn på litteratur går att finna i Lars Lönnroths *Den dubbla scenen* (1978). Lönnroth är för övrigt Lagercrantz systerson.

⁷³ Otterberg, *Klädd i sitt språk*, s. 145.

ställas i ett en studie av Olof Lagercrantz litteraturkritik. Själv kommenterar han just denna problematik i en anmälan av vännen och DN-medarbetaren Herbert Tingstens memoarer. Hans syn på dessa försvårande omständigheter är en annan:

Vänkskapsbanden är täta i skivvärlden, och intressegemenskap finns på många plan. Maximala moraliska komplikationer inträder då det gäller böcker av en stor tidnings ledande skribenter. Vi har ofta prövat att inkalla recensenter utanför den fasta medarbetarstaben, men erfarenheten visar att dessa tillfälligt anställda domare, vilka kommer i en hedrad och välförplägd gästs situation, är mera fallna för idel omfamningar och kyssar än de ordinarie medarbetarna.⁷⁴

Utåt sett kan det ses som ett tydligt ställningstagande, men Lagercrantz dagboksanteckningar ger en inblick i hur detta blott är en del av sanningen.

Den tionde februari 1967 skriver Lagercrantz en lång dagboksanteckning om Erik Lindegren. Denne har nyligen översatt *Hamlet*, och efter premiären på Stadsteatern ombeds Sven Fagerberg att skriva en recension på översättningen. Efter att Lagercrantz blivit telefonterroriserad av en nervös Lindegren i flera dagar, meddelar Fagerberg att hans anmälan är färdigskriven. Då recensionen är ytterst negativ, känner Lagercrantz ett ansvar att informera vännen Erik Lindegren om detta – som efter att ha fått ta del av ett korrektur på artikeln blir vansinnig.

Eriks upprördhet saknar gränser. Han vill att jag skall stoppa artikeln, anklagar mig för ohederlighet, säger att han själv kommer att dö på kuppen, att han inte skall ta mig i hand mer, att det är omoraliskt av mig att inte själv ta ställning till översättningen mer. Han ringde klockan sex i går morse och i natt klockan tre och väckte familjen. Jag har varit fördragsam men naturligtvis i bestämda ordalag sagt att det är min plikt att införa artikeln.⁷⁵

Konflikten mellan det privata och professionella ställs på sin spets för Lagercrantz, som också anklagas av Lindegren för att han ”aldrig skulle tagit in en sådan recension om det gällt Gunnar (Ekelöf, min anm)”. Noterbart är att Lagercrantz i detta fall håller benhårt på sina principer och menar att allt annat än ett publicerande vore en prestigeförlust för tidningen. Oberörd är han dock inte, och den inverkan en negativ recension kan ha på en vän går att läsa mellan raderna många år tidigare, den 14 november 1950. Den gången rör anteckningarna Maria Wine och Artur Lundkvist. Ett författarpär Olof och Martina (Olofs fru) sällskapade med privat.

---

⁷⁴ Lagercrantz, ”Herbert Tingsten – tidningsmannen”, *DN*, 1963-08-13.

⁷⁵ Lagercrantz, *Vid sidan av*, 136f.

Maria blev mycket sårad av min anmälan av hennes bok i höst, det jag sade om det filmromantiska. För att försona henne och Artur följde Martina och jag dem till tåget då de i fredags avreste till den kuriösa fredskongressen i Sheffield som nu blivit inställd.⁷⁶

Fem år senare, i februari 1955, är scenariot det samma, denna gång med Artur som den förnärmade.

Artur gav i höstas ut ett slags saga om den lyckliga revolutionen, som jag anmälde hårt. Artur var då i Kina. Då de vid juletid kom hem tog Maria ej kontakt med Martina och då de slutligen talades vid erkände Maria att detta berodde på recensionen. Så kunde ingen vän skriva, menade Maria.⁷⁷

Debatten om Harry Martinsson och Eyvind Johnsons omtvistade Nobelpris 1974 visar på en annan för Lagercrantz kvalfylld situation. Dagen efter priset tillkännages skriver Lagercrantz i sin dagbok angående utmärkelsen att "[d]et är obehagligt och fatalt. Jag känner mig tvekluren, ty särskilt Harry hörde en gång till mina nära vänner och jag har tyckt så mycket om honom."⁷⁸ Samma dag publiceras en artikel i DN där han går hårt fram och kritiserar Akademiens val.⁷⁹ Två saker är värda att uppmärksamma i det som följer detta utlåtande. Dels det mod, den vägran att vara tyst och le instämmande mot akademin och andra överheter, som genomsyrar Lagercrantz litteraturkritik. Både Martinsson och Johnson är stora, enastående diktare – det råder det ingen tvekan om – men Sveriges Nobelpriskvot är fylld, menar han. Dels visar det hur debatten för Lagercrantz både blir offentlig och privat. När Martinsson fyra år senare begår självmord, och Lagercrantz indirekt beskylls för att ha förvållat tragedin, skriver han ett långt inlägg som påvisar den problematik som följer hans dubbla roller – som vän och kritiker.

Bland de mördande odjuret är jag speciellt utpekad som en person vilken smickrar och berömmar sina "vänner" för att sedan "kattaktigt klösa så illa han förmår, med grym instinkt måttande mot pulsen där den bultar, mot ögat där det blänker".⁸⁰

Emellanåt vävs de två rollerna samman till en och samma, som i fallet Johannes Edfelt: "Om jag ser på min gamla vänskap till Johannes från min sida ter det sig som hade jag ständigt ansträngt mig för hans skull och han aldrig för mig. Jag har skrivit

---

⁷⁶ Lagercrantz, *Vid sidan av*, s.156.

⁷⁷ *Ibid*, s. 161.

⁷⁸ *Ibid*, s. 198.

⁷⁹ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 374 f.

⁸⁰ *Ibid*, s. 399.

om honom förfärligt uppskattande gång på gång och i många, många sammanhang hjälpt honom.”⁸¹ Dagboken är fylld av liknande betraktelser, många gånger laddade med vända inför den maktlöshet han står inför.⁸²

Det är en kritikerroll som vållar honom samvetsqual och leda – samtidigt vittnar den om makt: på ett personligt plan, men också på ett mer samhällligt. I Per Rydén *Domedagar* beskrivs den roll Lagercrantz har med orden ”maktägande modernism”.⁸³ Enligt honom är det en kritikertyp som växer fram under 40- 50- och 60-talet. Parallellt finns i Sverige en rad framstående, modernistiska författare och diktare. Under efterkrigsåren är efterfrågan på unga diktare stark från förlagens sida, och urvalet av dessa styrs av tidskriftsredaktörer, lektörer och tidningskritiker. Den samtida kritikern får med andra ord en starkare och mer maktägande position.⁸⁴ Resultatet blir enligt Rydén en självständig, närmast diktande kritik med konstnärliga ambitioner. Uppgiften är mindre att agera enväldig smakdomare, men desto mer att göra en kritisk utläggning som närmar sig dikten.

Det är också den bild Olof Lagercrantz litteraturkritik faller inunder i Stina Otterbergs avhandling (med titeln *Klädd i sitt språk*). Även Christofferssons epitet på Lagercrantz – ”den kritiska diktningen” – pekar åt detta håll. Och det är ju just det som hans poetik vilar på: litteraturen har sin botten i den subjektiva erfarenheten, i det mötet kan han gå vidare och i skrivandet rikta texten mot sig själv och andra; lyssna på sin egen känsla och skapa något nytt, självständigt. Detta drag kommer att behandlas i nästa del.

Att Olof Lagercrantz obehindrat rör sig mellan olika sfärer, att han har en roll som både kritiker och förtrogen, gör att den personliga identifikationen han strävar efter så ofta är möjlig. Som skribent ger det honom en expertis som är läsaren förbehållen; han fungerar inte allena som en förmedlare av litteratur, utan också som en spion i en för oss dold värld. Det ger honom en frihet – men priset får han själv betala.

---

⁸¹ Lagercrantz, *Vid sidan av*, s. 39.

⁸² Se exempelvis avsnitt om: Artur & Maria Wine, s. 162, Edfelt, s. 40, Lars Forssell, s. 45, Hjalmar Gullberg s. 55, Erik Lindegren s. 119, Harry Martinsson s. 194.

⁸³ Rydén s. 488.

⁸⁴ Forskning har visat att kritiken genom historien betraktats som det sekundära, vilket framkom med exempel från Rydén bok i inledningen. Forser instämmer i detta och pekar på avsaknaden av övergripande studier om kritiker (se s. 15).

Själv skriver han i sin dagbok 1958 ”[a]tt vara en god kritiker är framför allt att stå i ett produktivt förhållande till det man yttrar sig om. Allt annat är likgiltigt.”⁸⁵ Att detta är ambitionen är tveklöst, men lika svårt är att bortse från den jäviga position han emellanåt hamnar i. Herbert Tingstens memoarer, som jag tidigare behandlat, är ett exempel. Med all tydlighet visar dagboken den plåga det stundom åsamkar honom. Det är priset han får betala; för sin nyfikenhet inför människor, för sin strävan att greppa allt det som är litteraturen.

Men hur skriver han egentligen?

Omöjligt är det att finna en bok om Olof Lagercrantz kritik som inte nämner jaget, det personliga, direkta tilltalet. Litteraturen är den spegel där han speglar sig själv och sina erfarenheter, alltid med ett vaksamt öga mot den författare som diktat. Resultatet blir en kritik som många gånger rör sig alldeles fritt, svävande och befriad från den text som behandlas. En text som kan läsas som litteratur och konst i sig.

Hur Olof Lagercrantz arbetar fram det skrivna ordet är intressant att studera. Många gånger är det en långsam, slitsam process, fylld med omskrivningar – inte fjärran från hans sätt att läsa.⁸⁶ Som tidigare nämnts är omläsningen hans praktiska tillvägagångssätt när han närmar sig litteratur; han läser om och om för att till slut kunna utbrista: ”nu vet jag, nu känner jag vad bokens språk, rytm och författare vill säga mig”. Känslan är i ständig förändring – men likväl krävs den för att han ska kunna skriva. Som en slaggprodukt från omläsningens mödor (och nöjen) blir han själv påverkad i skrivandet. Den text som han så länge slagit följe med smittar av sig, ekar i de egna orden. Detta kan ta konkreta uttryck i form av lånade ord, fraser och allusioner. Eller en känsla så stark att den förvandlas till något konkret hos Lagercrantz.

När han (Per Wästberg, min anm.) började skriva [...] blåste han såpbubblor över en sommarmild Stockholmsskärgård eller uppsökte han i det moderna stadslandskapet idyller där tiden stannat, där det förgångna drömde bakom spindelväv.⁸⁷

---

⁸⁵ Lagercrantz, *Vid sidan av*, s. 68.

⁸⁶ Gert Thorsen skriver i artikeln ”En liten träskulptur av Torsten Renqvist” i *Vårt behov av Olof. En vänbok till Olof Lagercrantz 90-års dag* att hans skrivteknik går ut på att efter varje färdigskrivna text konstatera att något enklare och bättre är möjligt – och skriva om och om igen. Ett mödosamt arbete, minst sagt. s. 201.

⁸⁷ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 135.

Lars Ahlins språk liknar en varm nattlig vind över ett fält i skördetider, men också en mors joller med sitt barn och en profets höga rop vid stranden av en blå älv.⁸⁸

Meningen med livet var livet själv. Först när man insett sitt eget livs värdelöshet och tillvarons meningslöshet blir livet meningsfullt.⁸⁹
(Om Gunnar Ekelöf, min anm.)

Sara Lidmans nya roman *Jag och min son* (Bonniers) kommer ut i dag. Den liknar ett hett järn som man förskräckt släpper. Den står på gränsen till det outhärdliga. Men – man härdar ut!⁹⁰

Han läser och läser, finner sin väg in i verket – och identifierar sig med texten. Samma identifikation han söker hos författaren, söker han hos texten. Nästa steg är att frigöra texten, ”bända loss” den från dess upphovsman. Och göra den till sin egen. Texten doftar fortfarande från dess författare – men slående är hur självständig den blivit i förvandlingen.

Åke Lundqvist skriver om denna teknik att ”[f]örst när diktverkets blodomlopp har förenat sig med hans eget – först då startar på allvar skrivprocessen.”⁹¹ En annan tjugig bild av den omvandlingen ger Hans Ruin. Han framställer det som att läsningen faller ned likt ett moget äpple från det lästas träd. Ur det föds sedan den egna skriften.⁹²

Inte sällan florerar – mer eller mindre explicit – ett ”Jag” i texterna som låter meddela läsaren om egna tankar, känslor, minnen kring författare och verk.⁹³ Tomas Forser skriver angående recensioner att den genomgående trenden under 1900-talet är en genrestabilitet där fokus legat på att upplysa, redovisa och argumentera. De följer en relativt tydlig mall och är präglade av saklighet snarare än lekfullhet. En markant förändring kan urskiljas först på 90-talet, då det egna jaget framhävs och blir synligt. Lagercrantz kan sägas förebåda denna trend. Samtidigt är det intresse han ägnar författaren närmast en relik från äldre litteraturkritik, då författarens person var av stort intresse⁹⁴ (även om fenomenet enligt Forser också kommit att bli vanligare på

---

⁸⁸ Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 98.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 245.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 153.

⁹¹ *Vårt behov av Olof*, s. 15.

⁹² Hans Ruin, ”Hommage á O: tre dagar i januari”, ur *Vårt behov av Olof*, s. 218.

⁹³ Ett utmärkt exempel på detta är artikeln i *Dagens Nyheter* om Nils Ferlin och deras armbrytningshistoria: ”På händerna för Nils Ferlin”, skriven av Lagercrantz 1960-01-31.

⁹⁴ I kapitlet ”Författarens ansikte” i boken *Mediernas kulturhistoria* skriver Andreas Nyblom om den senare halvan av 1800-talets ökade intresse för författarpersonligheter, då en medialisering av författaren sker. Nyblom exemplifierar med Verner von Heidenstam, vars utseende ägnades stor uppmärksamhet i medierna: få hade läst Heidenstam – men många visste hur han såg ut (i synnerhet i profil).

senare år). Att vara både före och efter sin tid – kanske är det en adekvat bild av Lagercrantz.

För att åter vända blicken mot den självständiga kritiken: den process jag beskrev ovan får epitetet ”absolut gehör” i Birger Christofferssons bok⁹⁵. Det är med sina sinnen han finner rytmen och känslan i ett konstverk, för att sedan hålla fast vid den och bygga vidare på det han kallar ”den kritiska dikten”. Det här sättet att skriva ter sig närmast fysiskt; kroppsligt. Även Stina Otterberg påvisar i sin avhandling hur det många gånger finns en kroppslig närvaro i det sätt på vilket Lagercrantz förhåller sig till litteratur.⁹⁶

I Oscar Wildes dialog beskrivs kritiken som skrift som ”a creation within a creation”.⁹⁷ Hos Lagercrantz blir detta drag påfallande: de byggstenar – bilder – vilka han börjar bygga med är inte hans egna. Snart har de dock blivit det⁹⁸. Vidare skriver Wilde att ”personality is an absolute essential for any real interpretation”.⁹⁹ Den egna personen – och identifikationen med författaren – är ständigt närvarande. Detta kan förstås som en tilltro till det egna jaget och den subjektiva upplevelsen. Tolkning är en självständig process – och i just den individuella erfarenheten finns källan till förståelse. Måhända kan det ses som att det ”Du”, som författar halva boken enligt hans poetik, kommer till tals just här. En parallell till det i teoridelen omtalade exemplet *Hamlet* är också värd att nämna. Konstens uppgift är just att förvandla den egna själens känsla till något allmängiltigt. Hamlets plågor skapades i Shakespeares själ – men hans förtvivlan träffar oss alla. Samma sak kan sägas om Lagercrantz identifikation med litteratur. I en recension av just *Hamlet* beskriver han att medlevandet är så häftigt att han knappt kan värja sig och att stycket, närmast metafysiskt, påverkar honom; ”väcker alltför många tankar som bekrigar varandra och slår ihjäl varandra tills ens medvetande slutligen liknar ’Hamlets’ slutscen där död och tystnad härskar”.¹⁰⁰ Det subjektiva övergår således till något objektivt hos samtliga åskådare. Diskrepansen mellan värdeobjektivism och värdesubjektivism blir med det resonemanget vansklig att urskilja.

---

⁹⁵ Christoffersson, s. 46.

⁹⁶ Otterberg, *Klädd i sitt språk*, s. 228 f.

⁹⁷ Wilde.

⁹⁸ Jämför med Wildes ord: ”It treats the work of art simply as a starting point for a new creation”.

⁹⁹ Wilde.

¹⁰⁰ Lagercrantz, ”Hamlet – Ingenstans och Överallt”, recension av *Hamlet* som tv-pjäsa DN 1964-04-24.

Oscar Wilde skriver att ”to know anything about oneself, one must know about others”.¹⁰¹ Gunnar Ekelöfs ord är snarlika: ”det som är botten i dig är också botten i andra”.¹⁰² Olof Lagercrantz kan sägas lyssna till båda dessa fraser.

Lyriken är central när man studerar Lagercrantz dagskritik. Det var som lyriker – inte publicist – han ursprungligen gjorde sig ett namn. Och den lyriska tonen är påtaglig, det finns en strävan att skapa och låta dikten tränga fram i kritiken. Vidare finns en för diktkonsten ovärderlig regel inbäddad i prosan, nämligen den om att noga väga sina ord. I *Om konsten att läsa och skriva* återkommer han till denna strävan; bort skall onödiga småord, varje tecken skall vara fyllt med mening. Den språkdräkten klär en lyriker.

De lyriska bilderna (ovan ges illustrativa exempel) han gärna hänger sig åt – i inledningen nämndes Homeros bildspråk – ”överlämnar diktarna till varandra genom seklen”.¹⁰³ Bilden av litteraturen som något levande, ständigt inbegripen i en tidlöshet – vilket också andra delar av uppsatsen påvisat – präglar Lagercrantz litteratursyn. Idéerna ligger inte långt ifrån Viktor Sklovskij och dennes idé om främmandegöring och poetiska bilder som ”givna storheter”¹⁰⁴ som vandrar genom historien, från diktare till diktare. Olof Lagercrantz till viss del efterbildande kritik kan ses som inflätad i den traditionen.

Återigen är det värt att betona: den identifikation han gör med författare och romankaraktärer, genomsyrar också hans sätt att skriva. Han är både diktare och kritiker. Att Lagercrantz dagskritik för många blev mer än bara en återgivning av böcker har historien visat. Självt för han en diskussion om kritikerns uppgift i *Dagens Nyheter* 1952.

Jag skulle för min del med förtjusning kasta mig över en bok som skildrade olika kritikertyper, som tog upp frågan hur kritikerna verkar på läsaren och de bedömda författarna och som redovisade olika sätt att närma sig litteratur. Tänker jag på några av de kritiker jag läser helst häpnar jag över hur olika de verkar på mig.¹⁰⁵

En annan, mer sociologiskt betingad aspekt av kritikerrollen rör de olika trådar och hemliga förbindelser som råder mellan olika aktörer på den litterära spelplanen. I

---

¹⁰¹ Wilde.

¹⁰² Gunnar Ekelöf, ”Jag tror på på den ensamma människan”, ur diktsamlingen *Färjesång*. Finns bland annat att läsa på <http://hem.passagen.se/ekeloef/farjesang.htm>

¹⁰³ Olof Lagercrantz, *Om konsten att läsa och skriva*, s. 88.

¹⁰⁴ Viktor Sklovskij, ”Konsten som grepp”, i *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion*, Del 1, red. Claes Entzberg och Cecilia Hansson, Lund 1991, s. 17.

¹⁰⁵ Olof Lagercrantz, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*, s. 64.

artikeln ”Kritiska tankar. Om litteraturkritiken”¹⁰⁶ diskuterar Johan Svedjedal, med hänvisning till Pierre Bourdieus idéer ”det litterära blandyrket”.¹⁰⁷ Med anledning av den ekonomiska osäkerheten är kritikern inte sällan tvungen att ägna sig åt en rad olika arbeten. Det här genererar trådar och förbindelser mellan olika aktörer, vilka är dolda för gemene man – men som kan ha stor inverkan på vad man som kritiker skriver. I Lagercrantz fall kan, vilket också dagboksanteckningarna antytt, vänrelationerna relateras till denna problematik.

Den här bilden av ett litterärt system är också relevant att begrunda ur ett maktperspektiv. Lagercrantz möjlighet att kritisera akademien, gå i polemik mot tungviktare på den litterära banan¹⁰⁸ och skriva en till synes egenartad, fri och konstfull kritik, vittnar om att han är någon; en aktör i det spel som är den litterära eliten. Detta är en förutsättning för att han ska kunna skriva som han gör. I Christofferssons bok använder han sig av ett citat för att ringa in den ställning Lagercrantz besitter: ”Det är ju så, att det är Ert ord man går och väntar på”¹⁰⁹ Att fallet var så på Sveriges största tidning under 25 år; karakteriserade av stilfull kritik, heta stridigheter, litterära debatter, och kontakter åt alla möjliga håll, ter sig idag naturligt. Olof Lagercrantz ord var värda att vänta på.

---

¹⁰⁶ Johan Svedjedal, ”Kritiska tankar. Om litteraturkritiken”, ur *Litteraturens offentligheter*, s. 160 ff.

¹⁰⁷ Forslid & Ohlsson, s. 160. Bourdieus idéer kommer från boken *The rules of art. Genesis and Structure of the Literary Field*.

¹⁰⁸ Lagercrantz har exempelvis en långdragen fejd med Sven Stolpe, något man som läsare kan ana i recensionen ”Spartansk ungdom” (s. 105 ff. i *Vårt sekel är reserverat åt lögnen*). I dagboken märks maktställningen bland annat under en middagsbjudning med Olof Palme (s. 52), Hjalmar Gullbergs inställsamhet (s. 56), *DN*'s maktposition (s. 99), samt författarens fiskande efter erkännande (s. 110).

¹⁰⁹ Christoffersson s. 45 f. Citatet kommer ursprungligen från Bo Bergman, som 1904 karaktäriserade kritikern Oscar Levertin med de orden.

Konklusion med avslutande kommentarer

Som denna uppsats visat, går kärnan i Lagercrantz kritik att finna i den skrift som fick namnet *Om konsten att läsa och skriva*. Litteraturens tidlöshet; det subjektiva, fria skapandet; nyfikenheten; kraften i god litteratur; omläsningens tjusning. Och identifikationen, med författare, romankaraktärer, text. Allt finns där.

Rötterna till den litteratursynen går knappast att finna i 60- och 70-talets strukturalistiska eller poststrukturalistiska läror. Istället är det den intertextuella referensen till Wilde och till romantiska föregångare som är påtaglig. Men, framförallt, påvisar det att Lagercrantz står utanför teorierna; som en motreaktion på det regelstyrda som präglar föregående decennier, gör sig Lagercrantz fri. Skapar sin egen teori. Med sig tar han subjektiviteten, glädjen och upplevelsen. Och det är just detta som ekar i dagskritiken när den studeras idag, nästan 40 år efter sin tid. Texten han läst har kommit honom så nära. Författare, romankaraktärer, språket; allt har smittat av sig, och i kritiken blivit något eget, självständigt. Lagercrantz kritik låter sig sällan fångas, den svävar fritt och lever sitt egna liv.

Finns det en Olof Lagercrantz idag? Flera gånger har jag ställt mig frågan under arbetets gång. Vissa omständigheter är fundamentala för att ens närma sig det svaret. Som den att Lagercrantz levde i en annan, idag förgången tid. En tid då författare tillhörde den celebra gräddfil som idag stavas ”musikstjärna” eller ”filmstjärna”. Vem är vår tids Stig Dagerman? Vems böcker representerar den senaste filosofin; de nyaste idéerna? Om det finns en dialektik mellan god litteratur och god kritik, som Wilde menar, är man nog ett steg närmare svaret. I en tid då Sverige hade en rad ”stjärnförfattare” kunde också en kritikers röst väga tungt – ”vara det ord man går och väntar på”. Dessutom fanns plats och möjlighet att höras: när man läser Lagercrantz artiklar är det slående vilket utrymme texterna fick i tidningen. Möjligheten att erhålla en sådan ställning är också förbehållen en stor tidning. Olof Lagercrantz utgjorde, flertalet år tillsammans med Herbert Tingsten, en kärna av Sveriges vassaste pennor på *Dagens Nyheter*. Det här medförde en maktposition svår för andra tidningar att nå upp till då – omöjliga att mäta sig med idag.

Identifikationen är essentiell för det sätt Lagercrantz närmar sig litteratur, och är en ständig ingång till förståelse. Kongruensen mellan författarens person och det skrivna är inte endast en önskan; det är en nödvändighet för att texten ska tilltala honom. Lagercrantz vänrelationer och inblicken i författares liv gör denna bedömning

möjlig. Stundom får han dock betala priset för sin dubbla roll, vilket i synnerhet dagboksanteckningarna vittnar om.

Enligt Tomas Forser är intresset för författaren tidstypiskt för vår tids kultursidor. Lagercrantz identifikation och nyfikenhet kan ses förebåda den trenden, men en fundamental skillnad finns: Lagercrantz avsikt är alltid att begripa litteraturen, tränga in inunder, och se personen som en ingång till förståelse och tolkning. Det är dikten – inte diktaren – som lockar honom, vilket också betonas i poetiken. Den distinktion som Forser ser under 1900-talet mellan å ena sidan konstkultur, å andra sidan underhållning, låter inte fånga kritikern Lagercrantz; de två blandas friskt. ”För Lagercrantz är det roliga lika med det goda” som Björn Wiman skriver i en krönika om Lagercrantz, hundra år efter hans födelse.¹¹⁰

En problematik följer Lagercrantz strävan efter identifikation och den konstfulla kritiken. Frågor som: var boken egentligen bra? Vad är värdering och vad är endast diktning i recensionen? Och hur innefattas läsaren av den subjektiva upplevelsen? Dessa frågor kan och bör ställas när Lagercrantz kritikerroll behandlas. Birger Christoffersson snuddar vid frågeställningen när han skriver att ”[n]är Lagercrantz når sin fulla blomning är man gärna för honom, även när man är emot honom”;¹¹¹ kritiken går emellanåt ifrån att problematisera konsten till att endast dikta om den. Å andra sidan finns det i dikten en viss rytm och känsla som Lagercrantz har funnit i verket – och söker gestalta. Jag skickar vidare den problematiken till kommande uppsatser om Olof Lagercrantz – och avslutar, som sig bör, med ett citat:

När en bok omedelbart engagerar mig, då är den rolig. Naturligtvis kan man läsa på många sätt: för kunskapens skull, för de tekniska finessernas, av nyfikenhet, av lust till överblick, av förströelsebehov osv. Jag praktiserar alla sätten. Men någonstans inom mig bevarar jag en litterär klosterdröm om en bokläsare för vilken varje bok har ett sällsamt budskap *och varje diktat ord gäller livets vara eller icke vara*. [min kursivering]¹¹²

---

¹¹⁰ Björn Wiman, ”Hög tid att låta kanonerna knalla för uppfinnaren Lagercrantz”, *Dagens Nyheter*, 2011-03-05.

¹¹¹ Christoffersson, s. 61.

¹¹² Lagercrantz, ”Roligt och tråkigt i litteraturen: ett replikskifte”, *Dagens Nyheter*, 1954-06-06.

Käll- och litteraturförteckning

Böcker:

Brown, Gillian, "Critical personifications", ur *Confessions of the critics*, H. Aram Veese, New York 1996, s. 103–109.

Christoffersson, Birger, "Den kritiska diktningen", ur *Svenska litteraturkritiker*, Stockholm s. 1970, s. 43–72.

Engdahl, Horace, "Olof Lagercrantz och konsten att läsa", ur boken *Röster om Olof Lagercrantz*, Stockholm 2006, s. 45–57.

Forser, Tomas, *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik*, Gråbo 2002.

Lagercrantz, Olof, *Om konsten att läsa och skriva*, Avesta 2011 (1985).

Lagercrantz, Olof, *Vid sidan av*, Dagboksanteckningar i urval av Richard Lagercrantz och Stina Otterberg, Falun 2011.

Lagercrantz, Olof, *Vårt sekel är reserverat åt lögnen, artiklar 1938–1993 med några avslutande dagboksanteckningar*, red. Niclas Näsander och Richard Lagercrantz, Stockholm 2007.

Lotman, Jorij "Om 'bra' och 'dålig' poesi", *Den poetiska texten*. Stockholm 1972, s. 166–171.

Lundqvist, Åke, "Egna ord, och andra", ur *Vårt behov av Olof. En vänbok till Olof Lagercrantz 90-års dag*, s. 9–17.

Lönnroth, Lars, *Den dubbla scenen*, Stockholm (1978).

Nyblom, Andreas, "Författarens ansikte. Ett bidrag till litteraturens mediahistoria, ur *Mediernas kulturhistoria*, red. Jülich, Solveig, Lundell, Patrik & Snickars, Pelle Kristianstad 2008, s. 119–143.

Otterberg, Stina, *Klädd i sitt språk*, Stina Otterberg och elleströms förlag 2010, Diss: Göteborgs universitet.

Otterberg, Stina "V som i Verklighet. Olof Lagercrantz och idealpolitiken" i *Kritikens dimensioner. Festskrift till Tomas Forser*, red. Åsa Arping & Mats Janson, Stockholm 2008, s.179–194.

Ruin, Hans, "Hommage á O: tre dagar i januari", ur *Vårt behov av Olof, En vänbok till Olof Lagercrantz 90-års dag*, s. 217–223.

Rydén, Per, *Domedagar: svensk litteraturkritik efter 1880*, Lund 1987.

Sklovskij, Viktor, "Konsten som grepp", i *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion*, Del 1, red. Claes Entzberg och Cecilia Hansson, Lund 1991, s. 15–32.

Svedjedal, Johan, "Kritiska tankar. Om litteraturkritiken" ur *Litteraturens offentligheter*, Forslid, Torbjörn och Ohlsson, Anders (red), Lund 2009, s. 157–177.

Thorsen, Gert, "En liten träskulptur av Torsten Renqvist" ur *Vårt behov av Olof. En vänbok till Olof Lagercrantz 90-års dag*, s. 199–203.

Material från dagstidningar och tidskrifter:

Lagercrantz, Olof, "På händerna för Nils Ferlin" *Dagens Nyheter*, 1960-01-31.

Croneman, Johan "Synlig kris i TV", *Dagens Nyheter*, 2010-11-18.

Croneman, Johan, "Debattresan", *Dagens Nyheter*, 2010-12-09.

Lagercrantz, Olof, "Aeneas inte härskare", *Dagens Nyheter*, 1968-06-27.

Lagercrantz, "Hamlet – Ingenstans och Överallt", *Dagens Nyheter*, 1964-04-24.

Lagercrantz, Olof, "Herbert Tingsten – tidningsmannen", *Dagens Nyheter*, 1963-08-13.

Lagercrantz, Olof, "Odysseen" *Dagens Nyheter*, 1967-07-09.

Lagercrantz, Olof, "Roligt och tråkigt i litteraturen: ett replikskifte", *Dagens Nyheter*, 1954-06-06.

Lagercrantz, Olof, "Spegelbilder av Gunnar Ekelöf", *Dagens Nyheter*, 2010-12-31. Originalen publicerades i samma tidning 1968-03-17.

Olsson, Thomas, "Kritikern som konstnär – konstnären som kritiker" ur *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nummer 3-4.1998, Uppsala 1998, s.121-132.

Wiman, Björn, "Hög tid att låta kanonerna knalla för uppfinnaren Lagercrantz", *Dagens Nyheter*, 2011-03-05.

Material hämtat från internet:

Ekelöf, Gunnar, "Jag tror på den ensamma människan", ur diktsamlingen *Färjesång*. Hämtat från <http://hem.passagen.se/ekeloef/farjesang.htm>, 2011-05-23.

Wilde, Oscar, *The critic as artist*, Publiceringsdatum ej angivet. Hämtat från <http://www.online-literature.com/wilde/1305>, 2011-04-12, utskrift i författarens ägo.

www.ne.se/nekrolog: "Dödsruna eller kortare minnesteckning över en nyligen avliden person". Hämtat 2011-05-14.